

Archiwum Woyskowe, CWA); Przemysl State Archive (APP); Zseshuv State Archive (APRz). Considering principles of chronological order, documentary source database is divided into several important complementary groups according to their origin: the materials of party and state bodies, Headquarters of Wojsko Polskie; public institutions of the Ukrainian minorities in Poland. Some of the materials have been introduced to scientific viewing for the first time.

Key words: *sources, archival materials, documents, national and cultural life, the Ukrainian minority.*

УДК 379.85
ББК 63.3 (4 Укр) 5

Олена Дутчак

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОТУРИЗМУ: ІСТОРІОГРАФІЯ

У статті виокремлено та проаналізовано основні підходи сучасних українських та зарубіжних вчених до визначення поняття “етнотуризм”, “етнічна культура”, окреслено етнічні туристичні ресурси.

Ключові слова: *етнотуризм, дефініція, ностальгічний туризм, аборигенний туризм, етнічні туристичні ресурси, етнокультура.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Кожен соціокультурний феномен проходить традиційні стадії свого розвитку: зародження, розвиток, стає існування та занепад. На сучасному етапі розвитку суспільства, інформаційного за своєю суттю, науковий простір динамічно “всмоктує” та інтерпретує явища реальної дійсності. Характерною та закономірною рисою сучасної науки виступає звернення до вивчення суспільних явищ, зародження яких в українських реаліях відбулося не так давно. Однією із таких проблем виступає наукове дослідження українського етнотуризму. Надзвичайно важливим постає завдання вивчення термінологічних проблем етнотуризму – окреслення його сутнісних характеристик та вироблення максимально адекватної їм дефініції.

Ця проблема знайшла своє відображення на сторінках наукових праць низки зарубіжних та українських вчених. Однак не існує єдиного підходу до визначення поняття “етнічний туризм”.

Як слушно зауважує львівська дослідниця С.Муравська, передусім варто звернутися до напрацювань європейської та американської науки, де в середині 70-их рр. піднімалися питання про необхідність дослідження такого нового явища в розвитку туризму, як етнічний туризм. Розвиток етнотуризму був спричинений особливостями розвитку суспільства, урбаністичними процесами, з їх позитивними та негативними наслідками і бажанням окремих представників цивілізації повернутися прийомні на короткий час у середовище тих громад, діяльність яких ще не була спотворена мінусами життя в мегаполісах [7, с.70].

Одним із перших визначень цього поняття запропонував американський дослідник В.Сміт у 1977 р., який окреслив етнічний туризм, як туризм, основною метою якого є пізнання глибинних традицій екзотичних народностей та включає відвідування їхніх домівок та поселень, спостереження за обрядами [13]. Інші американські вчені Р.Макінтош та С.Гольднер, переглянувши запропоноване ним визначення, окреслили етнотуризм як подорож з метою спостереження за культурою і способом життя по-справжньому екзотичних народів [13].

Дослідник з Вашингтонського університету П.Ван ден Берг у 1992 р. описав етнічний туризм, як форму туризму, де культурна екзотика тубільців є основою “приманки” для туристів [13].

Науковці з Великобританії С.Харроон і В.Вайдер визначили етнічний туризм як поїздку, вмотивовану передусім як пошуком тісного контакту з людьми, етнічна приналежність і культурна специфіка яких відрізняється від подібних ознак туристів [7]. Туристи насамперед шукають можливості проникнутися первісною культурою, не спотворену віяннями цивілізації, саме тому об'єктами етнічного туризму стають сільські громади, які проживають у віддалених районах та поводять себе “екзотично” [7].

За висновками С.Муравської, більшість існуючих досліджень етнічного туризму в Європі та Америці концентрує увагу на окресленні етнотуризму як мандрівок до екзотичних і часто ізольованих етнічних груп [7, с.71]. Деякі вчені вважають, що етнічний туризм має включати подорожі друзів та родичів на батьківщину предків з метою вивчення власної етнічної приналежності (ностальгічний туризм. – *О.Д.*). Австралійський вчений Б.Кінг, етнічний туризм відносить до подорожей, основною мотивацією до яких є “етнічне возз'єднання”, тобто відвідування людей, близьких за етнічною приналежністю (аборигенний. – *О.Д.*) [7, с.72].

Узагальнивши попередні напрацювання вчених, китайський дослідник Лі Юнь визначив етнічний туризм, як туризм, основною метою якого є пошук екзотичного культурного досвіду через взаємодію з відмінними етнічними групами. Він включає в себе туристичні поїздки, упродовж яких споглядаються артефакти, ритуали тощо, пов'язані з конкретною етнічною групою. Процес споглядання таких речей, на думку вченого, є важливою частиною мотивації до поїздки [13, с.3]. В даному випадку етнічна група виступає як окрема в соціально-культурному аспекті група людей, які поділяють спільну історію, культуру, мову релігію та спосіб життя.

Варто зауважити, що в світі поряд з терміном “етнічний туризм” широко використовується поняття “аборигенський” туризм, який запропонували Д.Мерпер, Д.Гетц та В.Джеймісон, і “корінний” туризм, хоча насправді мається на увазі те саме явище [13]. Дослідники із туманного Альбіону Р.Батлер і Т.Хинчей (1996) окреслили “корінний туризм” як туристичну діяльність, у якій беруть безпосередню участь корінні етнічні групи з метою дослідження або споглядання атрактивних ознак власної культури, від якої вони відійшли з огляду на ті або інші обставини [14]. Вони вважають, що корінний туризм передбачає участь в ньому представників корінних народів, у той час як в етнічному туризмі можуть бути задіяні не обов'язково представники етнічних груп, культура яких в даному конкретному випадку виявилася атрактивною.

Стосовно думки українських науковців щодо окреслення терміну “етнічний туризм”, то в тут також немає однастайності. Великою мірою це викликано тією обставиною, що у Законі України “Про туризм” не виділено його як одного із видів туризму [3]. Серед 17 запропонованих видів туризму найбільше близьке відношення до етнічного туризму мають культурно-пізнавальний та сільський. У законі запропоновано виділити за метою поїздки 13 видів туризму, зокрема пізнавальний відпочинок та ностальгічний туризм [3].

Аналіз термінологічних проблем етнотуризму знайшов відображення на сторінках підручника В.Кифяка. Він наводить ряд міркувань українських науковців. Зокрема, Л.Кирилюк, вказуючи на швидкі темпи розвитку в Україні ностальгічного туризму, виділяє одним з його видів етнічний і пропонує визначити основні райони його масового розвитку на території нашої держави – прикордонне Закарпаття, Львівщина, Волинь. Він пов'язує цей вид туризму передусім із відвідуванням родичів, які опинились по різні сторони кордону [4].

Схожої думки дотримується київська дослідниця Т.Пархоменко. На її думку, “іноді ностальгічний туризм може накладатися на туризм етнічний, наприклад, коли емігранти відвідують свою етнічну батьківщину”. Етнічний туризм задовольняє потребу у підкріпленні національної ідентичності людини, тобто включеності в певну соціальну спільноту на підставі спільного походження, ототожнення з певною культурою.

Відвідування своєї етнічної батьківщини людиною, яка народилася і виховувалася в іншому соціокультурному середовищі, є своєрідним генетичним покликанням – “покликом предків”. Ностальгічний же туризм виключно індивідуальний, він камерний порівняно з етнічним, це не поклик національної ідентичності, це – відтворення власного життєвого шляху, намагання подолати незворотність часу просторовим поверненням [4].

Сам В.Кифяк під етнотуризмом розуміє поїздки з метою побачень з рідними та близькими [4]. Таке твердження є дискусійним, оскільки науковець у власному тлумаченні сутності етнотуризму ідентифікує останній як ностальгічний туризм.

Н.А.Малова стверджує, що “ностальгічний чи етнічний туризм – це вид відпочинку, під час якого туристи вивчають визначену етнічну групу населення, її життя, особливості культури, побуту і т. д.” [6]. Науковець дає визначення етнічного туризму, але трактує його як ностальгічний.

Загалом російські науковці оперують поняттям “етнографічний туризм” та “етнічний туризм”. При чому, у перше поняття вони вкладають широкий зміст, відносячи сюди аборигенний та корінний види туризму [2]. Під етнічним туризмом вони розуміють ностальгічний туризм, тобто “...відвідування місць свого історичного проживання” [2].

Одеська дослідниця М.Орлова розглядає етнічний туризм як підвид пізнавального туризму, метою якого є ознайомлення з матеріальною та духовною культурою певного етносу. Очевидно, таке визначення найбільш адекватно відображає специфіку етнотуризму, основним спонукальним мотивом якого виступає бажання поринути у культуру певного етносу, незалежно від того, в яких генеалогічних зв'язках з цією спільнотою він знаходиться [8].

У контексті з'ясування вузлових засад етнотуризму особливе місце займає проблема окреслення поняття “етнокультура”, що у нашому випадку виступає у якості основного об'єкту туристичного зацікавлення. У науковій літературі зустрічаємо широкий спектр трактувань поняття етнічна культура, що зумовлюється сферою наукової спеціалізації вчених (історія, географія, культурологія, соціологія, тощо).

Івано-франківський науковець Б.Савчук окреслює етнічну культуру як надзвичайно складне та багатогранне явище, яке формується у процесі адаптації спільноти людей до екологічного середовища та під час історичного розвитку нагромаджує специфічний культурний досвід, який відрізняє її від інших спільнот. Унікальність феномену етнічної культури становлять не окремі специфічні елементи, а неповторність їх переплетення [10, с.347–348].

Відповідно до типів етнонаціональних суспільностей він виокремлює поняття “традиційна (народна) культура”, яка відображає самобутність і окремішність певної спільноти та “етнографічна культура”, яка засвідчує регіональні особливості культури [9, с.44]. Тобто друга виступає структурною складовою першої.

Волинські науковці Л.Черчик та Н.Коленда розглядають це поняття у широкому ракурсі культурної спадщини загалом [12]. На основі аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених та, підтримуючи думку про неподільність культурного надбання з природою, виводять поняття “культурний ландшафт” – природно-культурний територіальний комплекс, сформований внаслідок еволюційної взаємодії природи та людини, її соціокультурної та господарської діяльності [12, с.209].

Широковживаним визначенням поняття етнічної культури виступає дещо схематизовано дефініція, розміщена на одному з доступних електронних ресурсів. Під етнокультурою автори статті розуміють сукупність матеріальних і духовних цінностей, вироблених певним етносом впродовж його історії на його власній території засобами етнічного самовираження (рідна мова, рідна релігія) [1]. Недосконалість наведеного визначення є очевидною з тих позицій, що в ньому не враховано етнорегіональну ре-

презентативність автентичності та не враховуються відмінності між сучасною (масовою) та традиційною народною культурою.

При розгляді проблеми формування дефініції основних понять етнотуризму виникає потреба окреслити його ресурсну базу як специфічний тип туристичних ресурсів – етнічні туристичні ресурси.

Відомі київські науковці О.Любіцева, Є.Панкова, В.Стафійчук виокремлюють окрему групу етнічних туристичних ресурсів, під якими розуміють сукупність матеріальних та нематеріальних явищ, що репрезентують етнорегіональну мозаїчність України [5].

Загалом можна виокремити два основні підходи до виокремлення етнічних туристичних ресурсів. Їх можна умовно охарактеризувати як географічний та історико-культурологічний. Перший напрямок розглядає етноісторичну специфіку окремої територіальної одиниці у нерозривному зв'язку з природними ресурсами. Другий – акцентує увагу на духовних та матеріальних складниках етнокультури краю.

На такому науковому тлі особливо продуктивною виступає позиція Б.Чаплінського та А.Кібича [11], яким вдалося виробити напевне максимально адекватний підхід. Згідно з їхнім баченням природне середовище безпосередньо впливає на стан матеріальної та духовної культури, ілюструючи свої твердження етнокультурною специфікою Гуцульщини.

Єдність природних та культурних чинників вони окреслюють поняттям “етнокультурні ландшафти”, важливими складовими яких виступають промисли та ремесла, традиції обряди та звичаї. Вони виділяють окремі їх типи:

1. Етнокультурні ландшафти, виділені на підставі поєднання господарської діяльності і природних умов.

2. Ландшафти, виділені на підставі поєднання природних умов, розселення, традицій і побуту.

3. Ландшафти, виділені на підставі поєднання матеріальної і духовної культури (напр. архітектура).

4. Сучасні ландшафти з елементами туристичної інфраструктури (готелі, туристичні комплекси, садиби).

Розвиток етнотуризму науковці розглядають як шлях збереження етнокультурних ландшафтів та відродження традицій, обрядів та звичаїв та дозволяє місцевому населенню, особливо молодому поколінню, отримувати матеріальні вигоди [11, с.263].

З вище окресленого можна зробити ряд наступних **висновків**. На сьогодні існує ряд різновекторних підходів до визначення поняття етнотуризм, як в українській, так і в американській, європейській та російській науці. Така термінологічна неузгодженість зумовлена відсутністю закріплення на законодавчому рівні визначення даного поняття, а також широким науковим дискурсом термінологічних проблем видової класифікації туризму.

Відсутність єдиного підходу до окреслення поняття етнокультура зумовлено багатогранністю самого явища та широким спектром наукових спрямувань, спрямованих на її вивчення. Не дивлячись на це, на сьогодні майже немає спеціальних узагальнюючих досліджень, присвячених різносторонньому вивченню проблеми.

З одного боку, під етнічними туристичними ресурсами варто розглядати не всю культурну спадщину певної територіальної одиниці, а лише ту її складову, що репрезентує її етнічну специфіку, автентичну складову. З іншого, – на абсолютну адекватність відображення сутності туристичних ресурсів претендує поняття етнокультурні ландшафти як нерозривна та взаємозалежна сукупність природних умов, духовної та матеріальної культури.

1. Етнічна культура [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : http://uk.wikipedia.org/wiki/Етнічна_культура.

2. Этнотуризм – что это? [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://www.mede.su/content/78/read246.html>.
3. Закон України “Про туризм” [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 31. – Режим доступу до джерела : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр>.
4. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Книги-XXI, 2003. – 300 с.
5. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України : навч. посіб. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
6. Малова Н. А. Туризм и культурное наследие / Н. А. Малова // Межвузовский сборник научных трудов. – М., 2009. – Вып. I.
7. Муравська С. В. Етнічний туризм: до проблеми визначення терміну / С. В. Муравська // Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів “Розвиток українського етнотуризму: проблеми та перспективи” (Львів, 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 70–74.
8. Орлова М. Л. Ресурси етнічного туризму регіону: суспільно-географічна оцінка (на матеріалах Одеської області) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 “Економічна та спеціальна географія” / М. Л. Орлова. – Одеса, 2009. – 19 с.
9. Савчук Б. П. Туристичне країнознавство: Європа. Навч. посіб. / Б. П. Савчук – Івано-Франківськ, 2010. – 241 с.
10. Савчук Б. Українська етнологія / Борис Савчук. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2004. – 560 с.
11. Чаплінський Б. Проблематика етнокультурного ландшафту Гуцульщини: риси, поділ, збереження / Б. Чаплінський, А. Кібіч // Наукові записки Вінницького педуніверситету. Сер. Географія. – 2010. – Вип. 21. – С. 259–265.
12. Черчик Л. М. Культурна спадщина як складова туристично-економічного співробітництва / Л. М. Черчик, Н. В. Коленда // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка. – Спецвип. 3. – Ч. 3. – С. 208–2011.
13. Bulter R. Tourism and Indigenous Peoples / R. Bulter, T. Hinch. – London : ITBP, 1996. – 134 p.
14. Malinowski G. Etnoturistika – turistika etnizna w Polsce [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела : <http://artelis.pl/artykuly/9521/ etnoturistika-turistika-etnizna-w-polsce>.

В статье выделено и проанализировано основные подходы современных украинских и зарубежных ученых к определению понятия “этнотуризм”, обозначены этнические туристические ресурсы.

Ключевые слова: *этнотуризм, дефиниция, ностальгический туризм, аборигенный туризм, этнические туристические ресурсы, этнокультура.*

The main approaches of contemporary Ukrainian and foreign scientists to the definition of “etnotourism” is outlined and analyzed, ethnic tourist resources is outlined.

Keywords: *etnotourism, definition, nostalgic tourism, aboriginal tourism, ethnic tourist resources, ethnic culture.*